

Complexnummer: 529810

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Deelen/Koningsheide en Diogenes

Aantal complexonderdelen

4

Monumentnummers van complexonderdelen

516908, 529811, 529813, 529814

Woonplaats

Arnhem

Gemeente

Arnhem

Provincie

Gelderland

Locatie van het hoofdoject

Bij Koningsweg 13 C, 6816 TC te Arnhem

Complexomschrijving

Omschrijving van het complex

KONINGSHEIDE EN DIOGENES, complex nabij de grote commandobunker Diogenes c.a., aan de noordzijde van de Koningsweg, met een of twee militaire barakken aan de zuidzijde hiervan, oorspronkelijk behorend tot het kamp Koningsheide, onderdeel van Vliegveld Deelen, en bestaande uit:

TERREIN MET AANLEG

Gebouw 1 - BUNKER DIOGENES

Gebouw 2 - BUNKER, BIJGEBOUW DIOGENES

Gebouw 3 - LEGERINGSBARAK

Het uit de tweede helft van de jaren '30 daterende sanatorium Koningsheide, ten westen van Schaarsbergen, werd reeds in augustus 1940 door de Duitsers gevorderd ten behoeve van de legering van manschappen en als hoofdkwartier van de 'Erste Nachtjagddivision' van de Luftwaffe. In juli 1942 volgde uitbreiding oostwaarts, in de richting van het kruispunt van de Koningsweg en de Kemperbergerweg - dus naar de bebouwing van het dorp Schaarsbergen - terwijl de zuidgrens van het terrein ongeveer ging samenvallen met de in aanleg zijnde rijksweg van Arnhem naar Utrecht, de huidige A12. De bebouwing van het terrein van sanatorium

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Koningsheide vergde een half jaar en het toentertijd 'Divisionsdorf' genoemde complex was in december 1942 voltooid. Bij de inrichting is gebruik gemaakt van de (ten dele nog steeds) bestaande, rechte, maar elkaar meest schuin snijdende, boslaantjes ten noordwesten van het eveneens geconfisqueerde landhuis Berkenhof, zodat de bebouwing voornamelijk op geordende wijze tot stand kwam op open (gemaakte) plekken in de aanwezige begroeiing aan die laantjes. Het kamp was hiermee in hoge mate geïntegreerd in het bosrijke terrein en moet vanuit de lucht het karakter van een villawijkje hebben uitgestraald, terwijl het sanatorium zelf als een 'oude bekende' in een recent aangelegd en van slingerpaden voorzien park lag. Het legerkamp omvatte in totaal 35 à 40 gebouwen, inclusief die van het sanatorium, met onder meer schervrije onderkomens voor het hoofdkwartier van de 'Nachtjagddivision', voor verbindingstroepen en later ook voor personeel van bunker 'Diogenes'. Dit alles met inbegrip van een kantine, een officiersmess, een badhuis en gebouwen voor enige andere voorzieningen. Aan de zuidzijde van het terrein werd in een groot bakstenen gebouw een experimentele opstelling voor het daarna te bouwen gevechtsleidingcentrum 'Diogenes' ingericht. De bebouwing bestond voor een groot deel uit in niet specifiek landelijke, maar wel traditionalistische trant uitgevoerde, eenlaagse, als 'Regelbau' tot stand gebrachte, met circa 50 cm dik muurwerk uitgevoerde ('Feltmäßig verstärkte') bouwwerken onder zadeldak, voorzien van camouflage en versterking in de vorm van schervrije twee cm dikke stalen luiken op de begane grond of de bel-etage. Een deel van de gebouwen was voorzien van getoogde gevelopeningen, terwijl bij andere een ritmische toepassing van zogenoemde 'Vlaamse gevels' werd toegepast. Van de tientallen nieuwe gebouwen van verschillend type en formaat resteren er nog slechts een handjevol - de meeste zijn nu inpandig sterk gewijzigd - terwijl het vooroorlogse, op een in hoofdzaak kruisvormige plattegrond gebouwde sanatorium bij een bombardement ten onder ging.

Aansluitend aan de bouw van complex Koningsheide werd begonnen met de constructie van de grote gevechtsleidingbunker 'Diogenes' en van een hierbij behorende kleinere bunker. De bouw duurde een vol jaar: van december 1942 tot en met november 1943. Diogenes ligt op ongeveer 100 m afstand daarvan aan de noordzijde van de Koningsweg, schuin tegenover Koningsheide en iets westelijk van boerderij Rijzenburg. De enorme gewapend betonnen bunker (omstreeks 60 x 40 x 23 m, met 4 m dik dak en gevels) herbergde de overkoepelende gevechtsleiding van de Duitse luchtverdediging boven het Ruhrgebied en het Belgische en Nederlandse grondgebied, en is een van de grootste in zijn soort. Er was een enorme glazen landkaart in de grote middenzaal aangebracht, die handmatig werd belicht met radarposities van Duitse en geallieerde vliegtuigen. Door deze functie behoorde bunker Diogenes, waar dus het commando over een veel groter gebied werd gevoerd, formeel niet tot vliegveld Deelen. De aan de oostzijde gelegen aanbouw, een op drie niveaus van vensters voorzien administratiegebouw (ca. 60 x 10 m), is enkele meters lager dan de bunker. Het geheel is enige meters verdiept in het terrein gebouwd en dak en gevels zijn vrijwel vlak uitgevoerd. Diogenes tekende zich vanuit de lucht, ondanks het aanbrengen van camouflage netten vrij duidelijk af tussen de bomen. Het materiaal en de maat van het object, alsmede de duur van de bouw maakten camouflage op voorhand vrij zinloos en mede daarom zal voor een dergelijk massieve constructie van dit uit strategisch oogpunt uiterst belangrijke gebouw zijn gekozen. Toch is bunker Diogenes amper aangevallen, waardoor het exterieur de oorlog zo goed als onbeschadigd heeft overleefd. Het interieur, of beter de interne technische installatie, is - nadat het gebouw minder dan een jaar had gefunctioneerd - in september 1944 door de Duitsers zelf vernietigd. De bunker was voorzien van een aantal externe nooduitgangen en mogelijk ook van een of meer externe tunnels, bijvoorbeeld naar het generatorgebouw. Tot het complex behoort ook een iets zuidwestelijk van gevechtsleidingbunker Diogenes aan de Koningsweg gesitueerd gewapend betonnen bijgebouw, dat mogelijk tot stand is gebracht als transformatorhuis / elektriciteitshuis.

Na de oorlog zijn de gebouwen, voor zover ze niet al in een vroeg stadium zijn gesloopt, hergebruikt in verschillende functies, waarbij echter militaire bestemmingen geheel of vrijwel geheel ontbreken. Het sanatorium werd niet meer hersteld na het bombardement en de schade door een vliegtuig dat er bij een noodlanding tegen tot stilstand was gekomen. Een aantal barakken en het gebouw met de proefopstelling bleven aanvankelijk bewaard en werden gebruikt als onderkomen van het R.K. vormingscentrum 'Hemelbergh', maar

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

het meeste hiervan ging in of rond 1978 alsnog ten onder omdat op het terrein van Berkenhove in 1981 het opleidingsinstituut van de brandweer, NIBRA, werd gebouwd. Hierbuiten is nu nog een vijf- of zestal barakken in het veld aanwezig en redelijk herkenbaar; zo zijn er enkele als woonhuis ingericht, één als kantinegebouw van een camping en één als stallengebouw annex kantoor bij een manege. De barakken hebben aanzienlijke wijzigingen ondergaan, vooral in het interieur. Het gebouw met de proefopstelling voor de bunker Diogenes werd gesloopt.

De bunker Diogenes werd na de oorlog ingericht als depot van het Algemeen Rijksarchief - nu Nationaal Archief - en het Openluchtmuseum; het bijgebouw fungeert als onderkomen voor vleermuizen.

De bodem van het kamp Koningsheide en omgeving bestaat uit zand en maakt deel uit van een relatief vlak deel in de door gletscherijs opgestuwde zuidelijke Veluwe. Het kamp Koningsheide ligt aan de zuidzijde en bunker Diogenes aan de noordzijde van de langs de zuidzijde van de Kemperberg globaal oost-west lopende rechte Koningsweg. Deze weg zou in rudimentaire vorm dateren uit het laatste kwart van de 17e eeuw - de tijd dat stadhouder Willem III koning van Engeland was. De Koningsweg is nog steeds als een belangrijke verbinding en als ruimtelijk structurerend element aanwezig, mede doordat hij als ontginnings- en nederzettingbasis fungeerde. Oostelijk van de Kemperberg werden vanaf het midden van de 19e eeuw aan weerszijden van de Koningsweg, met name op gronden van de locale adel en / of grootgrondbezitters, (ontginnings)landgoederen gesticht met daarop (pacht)boerderijen. Onder deze goederen waren ook Berkenhove en Rijzenburg, respectievelijk langs de zuidzijde en de noordzijde van de Koningsweg. In de praktijk bleek het boeren op de schrale Veluwegronden niet gemakkelijk en vooral aan de zuidzijde van de Koningsweg werd de bosbouw al direct dominant. Ook aan de noordzijde bleven slechts op vrij beperkte schaal akkers en weiden in het gebied in gebruik, en dan met name in de nabijheid van de boerderijen, in dit geval van Rijzenburg. Als nevenverschijnsel van de bosbouw - maar nabij Rijzenburg ook in de akker- en weidegebieden - ontstond vooral in het gebied ten noorden van de Koningsweg een vrij dicht net van elkaar overwegend rechthoekig kruisende onverharde boslanen, een ontwikkeling die goed te volgen is op topografische kaarten uit de jaren 1870-1930. Aan de zuidzijde van de Koningsweg kwam het zwaartepunt zoals gezegd al vroeg op bosaanplant en de ontwikkeling van landgoederen te liggen. Ook de landgoederen werden doorsneden door lanen, maar het karakter hiervan werd meer door extensief gebruik gestuurd. Er kwamen meer gebogen vormen voor in een wijdmaziger netwerk, en bij Berkenhof werden aanvankelijk vooral diagonale zichtlijnen gerealiseerd. In de eerste helft van de 20e eeuw werd alsnog een fijnmaziger netwerk met vele boslaantjes tot stand gebracht, maar uiteindelijk werd een uitgestrekt bosareaal langs de zuidkant van de Koningsweg integraal geroid, om plaats te maken voor het sanatorium Koningsheide. Al in 1940 namen de Duitse bezetters een deel van het hoofdgebouw in gebruik en vier maanden later waren geheel Koningsheide en ook Berkenhove geconfisqueerd. Het terrein, 'Divisiondorp' genoemd, werd daarop ingericht met enige tientallen barakken en andere gebouwen, waarbij het aanwezige lanenstelsel en de erbinnen liggende bospartijen werden 'gerespecteerd' - of liever: vanuit strategische motieven gehandhaafd. Of alle laantjes werden verhard is niet duidelijk; het 'typisch Nederlandse' baksteenklinkerwerk laat zich thans lang niet overal terugvinden en ook op kort-naoorlogse kaarten ontbreekt een aanduiding voor verharding op meerdere plaatsen. Vermoedelijk werd het terrein wel geheel door in beton en draad uitgevoerde paal- en hekwerken omsloten, maar resten hiervan zijn schaars. Bij de inrichting van Divisionsdorp werd doelbewust gebruik gemaakt van de bestaande terreinstructuur en werden de gebouwen langs of nabij de bestaande boslaantjes geplaatst. Dit bracht mee dat de bebouwing relatief ordelijk was gepositioneerd, maar hun concrete situering zorgde er toch voor dat het geheel een ad hoc indruk maakte. De panden werden deels op verschillende afstanden van de lanen geplaatst, met de daknok in verschillende richtingen en bovendien hanteerde men verschillende plattegronden, typen en volumes. Blijkens eigentijdse foto's werden er tuintjes aangelegd en waren de gebouwen zodanig uitgevoerd dat het geheel door situering, dakvormen, beschilderde luiken en detaillering voor een complex onschuldige inheemse woningen kon doorgaan. Twee nog bestaande barakken aan de oostzijde van het terrein - met de daknokken respectievelijk noord-zuid en oost-west georiënteerd - worden onder meer gekenmerkt door flauw hellende

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

dakschilden, toepassing van een of meer Vlaamse gevels en getoogde gevelopeningen. Een drietal andere, meer westelijk aan een laantje gelegen, en haaks op elkaar staande, zijn van een ander type, met relatief steile daken en met ten dele getoogde en ten dele recht gesloten gevelopeningen. De ondergang van het hoofgebouw van het sanatorium, de stichting van een camping en de sloop van de meeste gebouwen betekende een enorme aantasting van de ruimtelijke kwaliteit van het complex, maar dankzij het nog in de begroeiing herkenbaar voortbestaan van de structuur van enkele boslanen en de aanwezigheid van ongeveer een half dozijn gebouwen, is er nog iets van het karakter zichtbaar gebleven.

De bunker Diogenes kwam aan de overkant van de Koningsweg tot stand naast een van de open agrarische percelen bij boerderij Rijzenburg. De bunker werd verdiept in het terrein aangelegd en de huidige toegangsweg helt dan ook enige meters vanaf het niveau van de Koningsweg. De hoofdingang in de aanbouw aan de zuidzijde is echter ook via een inmiddels gedegradeerde, min of meer horizontaal verlopende weg bereikbaar. Een overwoekerde trap leidt naar het lagere niveau. Rechts naast het kantoorgedeelte van de bunker is een brede rijbaan naar de noordzijde van de bunker, waar een grote toegang op ditzelfde verdiepte niveau ligt. De verdere zuid-, west- en noordzijde van de bunker is omgeven door een betonnen loop- en / of rijpad, waarin enige betonnen deksels. In een hiervan waren tijdens een bezoek klimijzers zichtbaar. Buiten het betonnen pad is het terrein na de bouw (weer) aangeaard en op maaiveldniveau gebracht, maar in het aangeaarde terrein zijn hier en daar betonnen kokers aanwezig, terwijl aan de westzijde verder enkele schuin in noordwestelijke richting van de bunker weglopende, betonnen stroken zijn aangebracht; mogelijk zijn dit parkeerplaatsen geweest. Tenslotte is er een betonnen pad dat zich van de zuidelijke aanbouw in zuidwestelijke richting naar de kleinere bunker aan de Koningsweg uitstrekt. Bunker Diogenes zelf is met de grootste lengte ongeveer noord-zuid georiënteerd en staat hiermee haaks op de Koningsweg. Het bevat - behalve in het kantoorgedeelte - geen vensteropeningen en slechts weinige toegangsoopeningen, maar wel voorzieningen ten behoeve van ventilatie enz.

Ten zuidwesten van bunker Diogenes, dicht aan de Koningsweg, werd een eveneens in gewapend beton uitgevoerde kleinere bunker gebouwd, waarvan de functie niet zeker is, maar die mogelijk als transformatorgebouw / elektriciteitshuis fungeerde. Het gebouw meet zo'n 10 x 7,5 x 4 m, is eveneens vlak gedekt en was bovengronds alleen langs een van de Koningsweg afgewende ingang toegankelijk. Deze toegang stond via een betonnen pad - wellicht een tunnel - in verbinding met de zuidelijke toegang van Diogenes.

Bunker Diogenes is - voor wat betreft het exterieur zo goed als gaaf; bij de aanpassing voor gebruik als archiefdepot is alleen een aantal vensteropeningen van nieuwe, ijzeren ramen voorzien, terwijl enige andere zijn dichtgezet of zijn gebruikt ten behoeve van installaties voor klimaatbeheersing. In 2004 zijn de toegangsoopeningen aan de zuidzijde gewijzigd, terwijl ook groot onderhoud is uitgevoerd. Diogenes is (thans) grotendeels omgeven door (middel)hoog opgaande bomen en is - behalve vanaf de Koningsweg - zelfs van vrij korte afstand in het veld amper zichtbaar. De kleinere bunker staat thans (weer) op het grondgebied van Nationaal Park De Hoge Veluwe. Hij is vanwege ingebracht baksteenmetselwerk niet toegankelijk en fungeert vermoedelijk slechts als vleermuizenonderkomen. De bunker is vanaf de Koningsweg goed waarneembaar.

Waardering van het complex

Koningsheide en Diogenes, complex van een groot supraregionaal commandocentrum voor luchtverdediging en van relictten van een bijbehorend legeringskamp, van algemeen belang als ten dele relatief gaaf onderdeel van een uit de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter opgezet groot militair vliegveld, vanwege: architectuurhistorische, stedenbouwkundige, krijgs- en cultuurhistorische en complex- en ensemblewaarden, die onder meer kunnen blijken uit de deels in traditionalistische bouwtrant en deels in een massieve betonnen vorm tot stand gekomen bouwvolumes, uit de voor de bouwtijd kenmerkende onderdelen en details, uit de in het concept verwerkte en reeds eerder in het artefactiële landschap aanwezige elementen, uit de samenhang van en met het totale militaire

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

vliegveldconcept en de ruimtelijke hoofdlijnen en onderdelen van het kampement, en uit de onderlinge verwantschap van de hierbij toegepaste vormen.

Monumentnummer*: 516908

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	18 september 2000
Kadaster deel/nr	82970/133

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Arnhem	Arnhem	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Arnhem	Buitengebied

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartemen aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Arnhem	I			1487

*Omschrijving***

Inleiding

Betonnen BUNKER uit 1941-1943 voor het Duitse commandocentrum "Grossraumgefechtsstand Diogenes 3 JD". Van hieruit werd centraal de afweer in Nederland en het Ruhr-gebied tegen vijandelijke luchtbombardementen gecoördineerd. Hiertoe seinden radarposten aan de Noordzee-kust gegevens over posities van bommenwerpers door aan het commandocentrum, die aldaar werden verwerkt tot instructies voor radiozendstations die op hun beurt de Duitse nachtjagers (in de lucht) van opdrachten voorzagen. Deze acties werden gevisualiseerd op een groot matglazen scherm met deelkaart van Europa (12x9m). Dit scherm stond opgesteld in een grote ruimte in het hart van het commandocentrum. Tribunes aan weerszijden van het scherm boden enerzijds plaats aan de zgn. "Luftnachrichtenhelferinnen" die de posities van de vijandelijke bommenwerpers en de eigen jagers op de kaart projecteerden met kleine schijnwerpers, en anderzijds aan de zgn. "Jägerleitoffizieren" die de eigen jagers naar de bommenwerpers leidden. Op het dak stonden antennes voor zend- en ontvangstinstallaties. De Duitse luchtafweer kende drie van dergelijke commandocentra: één in Stade bij Hamburg, één in Metz en onderhavige bunker in Schaarsbergen bij Arnhem.

Commandocentrum "Diogenes" bevindt zich in een bosrijke omgeving direct ten zuiden van het voormalige Duitse oorlogsvliegveld Deelen bij Schaarsbergen. Het object is gelegen aan de noordzijde van de Koningsweg, nabij de ingang van het nationale park "De Hoge Veluwe". Het perceel is ter plaatse van de bunker enkele meters afgegraven. De vloer van de begane grond ligt ca. 4 meter lager dan het maaiveld. De bunker is in opdracht van de bezetter gebouwd in de jaren 1941-1943. De benodigde grondstoffen voor de ca. 33.000 m³ beton waaruit de bunker is samengesteld, werden aangevoerd via een aftakking van de spoorlijn Utrecht-Arnhem bij Wolfheze (thans niet meer aanwezig). Enkele dagen voor de terugtrekking hebben de Duitsers tevergeefs geprobeerd deze betonnen kolos op te blazen. Alleen de inventaris werd volledig verwoest. Sedert 1952 is de bunker in gebruik bij de Rijksarchiefdienst. Ter

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

vergroting van de opslagcapaciteit zijn in 1974 tussenvloeren gemaakt in de grote centrale ruimte.

Omschrijving

Grote betonnen BUNKER (lxbxh: ca. 61,5 x 39,5 x 23 meter inclusief vloerplaat) van 4,5 bouwlaag op rechthoekig grondplan. De gevels van deze hoofdvorm zijn gesloten. Het platte dak heeft een afgeronde, enigszins uitstulpende rand. De uitgebouwde T-vormige entree is op verdieping-niveau tegen de zuidgevel geplaatst (Koningsweg-zijde). De ingangen bevinden zich in de linker en rechter zijde van deze uitbouw. De linker ingang is thans dicht gezet.

Tegen de oostzijde van de bunker bevindt zich over de gehele lengte een lager voorgebouw van drie bouwlagen met plat dak. Dit gebouwonderdeel met een diepte van ca. 8 meter heeft een beduidend lichtere constructie dan het hoofdgebouw. De gevels van het voorgebouw hebben een vrij regelmatige indeling van vensterassen: grote rechthoekige muuropeningen waarin verdiept gelegen stalen ramen; de vensteropeningen van de eerste en tweede bouwlaag zijn thans gedeeltelijk dicht gemetseld. De buitenmuren hebben een brede basis en verjongen zich ter hoogte van de eerste bouwlaag. De ruimtelijke indeling van het INTERIEUR is nog goeddeels intact. Midden in het gebouw bevindt zich een grote rechthoekige ruimte met een hoogte van ca. 13,5 meter. De vloer, de wanden en het plafond van deze ruimte variëren in dikte van ca. 2,80 tot 4,00 meter. Slechts één deur verschafte toegang tot dit zenuwcentrum. De schil rondom deze centrale ruimte is opgedeeld in 4,5 bouwlaag, met per bouwlaag een rondgaande gang met zijvertrekken (o.a. restanten van zes toiletgroepen) en trappenhuizen aan de korte zijden (betonnen bordestrappen). Aan de lange zijden grenzen de gangen aan de buitenmuren. Deze massieve buitenmuren zijn ca. 3,5 meter dik. In de kelder bevinden zich verwarmingsruimten (oorspronkelijke verwarming met kolenkachels) en een ruimte met de restanten van een dieselaggregaat voor de opwekking van elektriciteit. In de uitgebouwde entree bevindt zich een brede trap die naar beneden leidt. Slechts enkele van de oorspronkelijke stalen (dubbele) deuren zijn bewaard gebleven.

Waardering

Betonnen BUNKER "Diogenes" uit 1941-1943.

- Van architectuurhistorische waarde als een qua type, omvang en zwaarte unieke betonnen bunker in Nederland die op Duits gezag is gebouwd. Het object is een voorbeeld van een in exterieur goeddeels gaaf en herkenbaar gebleven verdedigingswerk waarin zeer zware gewapend betonconstructies zijn toegepast. De oorspronkelijke interieurelementen zijn verwijderd; de ruimtelijke indeling is nog grotendeels intact en herkenbaar. Voorts is het object van belang wegens de functionele zeldzaamheid: "Diogenes" is de enige bunker in zijn soort in Nederland. In West-Europa hebben de Duitsers slechts enkele van deze bunkers gebouwd.

- Van cultuurhistorische waarde vanwege de bestemming en verschijningsvorm, welke verbonden zijn met de krijgsgeschiedenis, in casu de geschiedenis van het Duitse luchtafweer-systeem met radarposten zoals dat in de eerste oorlogsjaren aan de Noordzee-kust is opgebouwd. Binnen dit luchtafweer-systeem nam de bunker "Diogenes" als commandocentrum een centrale plaats in.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

Commandopost

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 529811

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	21 december 2012
Kadaster deel/nr	82915/77

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Arnhem	Arnhem	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Arnhem	

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Arnhem	I			2091
Arnhem	I			1487

*Omschrijving***

Omschrijving

TERREIN met AANLEG. De bodem van Diogenes en omgeving bestaat uit zand en maakt deel uit van een relatief vlak deel in de door gletscherijs opgestuwde zuidelijke Veluwe. Het kamp ligt noordelijk van de langs de zuidzijde van de Kemperberg, globaal oost-west lopende, rechte Koningsweg. Deze weg zou in rudimentaire vorm dateren uit het laatste kwart van de 17e eeuw - de tijd dat stadhouder Willem III koning van Engeland was. De Koningsweg is nog steeds als belangrijke verbinding en als een ruimtelijk structurerend element aanwezig, ook doordat hij als ontginnings- en nederzettingsbasis functioneerde. Oostelijk van de Kemperberg werden vanaf het midden van de 19e eeuw aan weerszijden van de Koningsweg, met name op gronden van de lokale adel en / of grootgrondbezitters, (ontginnings)landgoederen gesticht met daarop (pacht)boerderijen. In de praktijk bleek het boeren op de schrale Veluwegronden niet gemakkelijk en vooral aan de zuidzijde van de Koningsweg werd de bosbouw al direct dominant en tevens werd hier de op ruime schaal wildjacht uitgeoefend. Een groot deel van hun sedert 1909 verworven jacht- en woeste gronden ten noorden van de Koningsweg en ten westen van de Kemperbergerweg werd in 1935 door het redersechtpaar Kröller-Müller bestemd tot Nationaal Park De Hoge Veluwe, dat in 1937 aan de staat werd overgedragen. Diogenes werd aangelegd op de zandgronden ten westen van de ontginningsboerderij Rijzenburg, westelijk van de toegang tot het Nationaal Park de Hoge Veluwe. Het zuidelijk deel van dit terrein werd rond 1940 doorsneden door een netwerk van haaks op elkaar staande en diagonaal verlopende boslaantjes. Op ongeveer 100 m ten noorden van de Koningsweg kwam binnen een bestaand deel van haaks op elkaar staande boslanen de hoofdbunker Diogenes tot stand en ten zuidwesten daarvan - en dicht aan de weg - een tweede, veel kleinere bunker. Het wegenpatroon werd hierbij in hoofdzaak gehandhaafd en in het westelijk deel ook tot op de dag van vandaag onverhard gelaten. Voor wat betreft de hoofdbunker werd het bestaande pad echter wel sterk aangepast. Deze bunker werd verdiept gefundeerd en werd deels

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

onder het maaiveld aangelegd, wat tot gevolg had dat de toegangsweg hellend afliep in noordelijke richting. De doorgaande verbinding raakte door de totstandkoming van een steilrand aan de noordzijde van de bunker gestremd. Oostelijk naast de bunker kwam een nog bestaande, relatief smalle opstelplaats te liggen; zowel de aflopende toegangsweg als de opstelplaats werd uitgevoerd in beton; ook de opstelplaats grenst aan een steilrand. De steilrand was mogelijk gecreëerd om luchtaanvallen vanuit die hoek af te schermen, terwijl de bestaande, opgaande beplanting met het doel van zo groot mogelijke camouflage gehandhaafd zal zijn. De toegangsweg leidde aan de oostzijde langs de bunker, om een grote toegang aan de noordzijde van de bunker met (vracht)auto's te kunnen bereiken. De hoofdbunker werd intussen via een recht, diagonaal, in zuidwestelijke richting verlopend, betonnen pad - met in de ondergrond mogelijk kabel- en andere verbindingen - verbonden met de kleinere bunker; het pad is in de bossige omgeving nog op verschillende plaatsen goed waarneembaar, ondanks de na de oorlog aangebrachte hekwerken. Tevens zijn aan de westzijde van bunker de Diogenes op maaiveldniveau enige betonnen platen aanwezig, die mogelijk als opstelplaatsen voor (personen)auto's dienden. Eveneens op maaiveldniveau bevinden zich, zowel bij de hoofdbunker, als bij de kleinere, enige door betonnen deksels afgesloten kokers, met hierin klimijzers, die ondergrondse ruimten of verbindingen doen vermoeden. Zowel het patroon van oorspronkelijk aanwezige bospaden, als de in beton uitgevoerde wegen, verbindingen, opstelplaatsen en kokers zijn nog in het veld aanwezig of herkenbaar, terwijl ook het beoogde karakter van de aanleg nog goed herkenbaar is.

Waardering

TERREIN met AANLEG van Diogenes, van algemeen belang als relatief gaaf onderdeel van een uit de Tweede Wereldoorlog stammend en door de Duitse bezetter opgezet groot militair vliegveld, vanwege: stedenbouwkundige, historisch-geografische, krijgs- en cultuurhistorische en complex- en ensemblewaarden, die onder meer kunnen blijken uit de voor de bouwtijd kenmerkende onderdelen en details, uit de in het concept verwerkte, deels reeds in het landschap aanwezige elementen, uit het authentieke beloop en de deels dito uitvoering van wegen en paden, uit de voor het speciale doel in beton op het bestaande grondplan heringerichte wegen, uit de door middel van steilranden gerealiseerde camouflage en uit de samenhang van en met het totale militaire vliegveldconcept.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Open verdedigingswerk

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 529813

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	21 december 2012
Kadaster deel/nr	82915/81

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Arnhem	Arnhem	Gelderland

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Arnhem	I			2091

Omschrijving**

Inleiding

Vrijstaande, tegen de achtergrond van een bos en ten zuidwesten van de bunker Diogenes gelegen, relatief solitaire bunker - thans op het terrein van het Nationale Park De Hoge Veluwe - en gesitueerd in het zuidoostelijke raakvlak van dit terrein met de Koningsweg. De bunker werd in 1943 gebouwd, mogelijk als transformatorhuis / elektriciteitshuis. Op macroniveau is de bunker onderdeel van een grote militaire vliegveldstructuur uit de periode 1940-1945, op mesoniveau van een complex van oorspronkelijk enige tientallen in villadorpachtige structuur geplaatste militaire gebouwen, en op microniveau is hij een functionele en morfologische eenheid met de annexe in gewapend beton uitgevoerde commandobunker Diogenes. Het gebouw is thans in gebruik als vleermuizenonderkomen.

Omschrijving

Gewapend betonnen eenlaagse BUNKER, mogelijk gebouwd als transformatorhuis / elektriciteitshuis, op een rechthoekige plattegrond en gedekt door een vlak en eveneens gewapend betonnen dak. De bunker meet circa 10 x 7,5 x 4 m en de grootste lengte strekt zich uit van noord naar zuid. Alle hoeken van gevels naar dak zijn afgerond, terwijl de westgevel en de aansluitende delen van de noord- en zuidgevels tot op ongeveer een derde van de totale hoogte zijn voorzien van een 10 cm prononcerende betonnen plint. De noordgevel / hoofdgevel bevat links een toegangsopening, die vrijwel geheel is dichtgemetseld en rechts een tweetal openingen die mogelijk bestemd waren voor ventilatie en / of als gassluis dienden. De naar de Koningsweg gekeerde zuidgevel bevat twee vergelijkbare openingen en een neerwaarts gekromde buis. De oost- en de westgevel zijn blind. Aan de voet van het gebouw zijn langs ten minste drie gevels putten of kokers aanwezig, met soms zichtbare klimijzers en anders met een zware betonnen afdekplaat, hetgeen doet vermoeden dat er ondergronds één of meer ruimten of gangen zijn. Het betonnen pad naar bunker Diogenes zou het plafond van een looptunnel of van een kabelgoot kunnen zijn. Het interieur is niet toegankelijk, maar bevat blijkens foto's, genomen door de aan de noordzijde gelegen toegang, een met kalkzandsteen dichtgemetselde doorgang aan het eind van een korte gang met een door plaatijzer gesteund plafond, waarin rechts een openstaande deur naar een ruimte.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Waardering

BUNKER, mogelijk gebouwd als transformatorhuis / elektriciteitshuis, van algemeen belang als zeldzaam en relatief gaaf onderdeel van een uit de Tweede Wereldoorlog stammend en door de Duitse bezetter als onderdeel van een groot militair vliegveld opgezet legerkamp, vanwege: krijgs- en cultuurhistorische, situationele en complex- en ensemblewaarden, die onder meer kunnen blijken uit de specifieke ligging in de directe nabijheid van en de relatie met het commandocentrum, de bunker Diogenes, en uit de samenhang van en met het totale vliegveldconcept en de ruimtelijke hoofdlijnen en onderdelen van het annexe kampement.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 529814

Status rijksmonument
Inschrijving register* 21 december 2012
Kadaster deel/nr 82915/85

Woonplaats* Arnhem
Gemeente* Arnhem
Provincie* Gelderland

Locatiennaam Arnhem
Locatieomschrijving

Kadastrale gemeente* Arnhem
Sectie* I
Kadastraal object*
Appartement aanduiding
Grondperceel 1368

Omschrijving**

Inleiding

Legeringsbarak, vrijstaand gelegen in een beboste omgeving, in het zuidwestelijk kwadrant van de kruising van Koningsweg en Kemperbergerweg, op het terrein van het voormalig kamp Koningsheide. De daknok is noord-zuid gericht en loopt evenwijdig met de Kemperbergerweg en een rudimentair boslaantje. De barak is een in 1942 als 'Regelbau' tot stand gekomen en is op macroniveau onderdeel van een grote militaire vliegveldstructuur uit de jaren 1940-1945, op mesoniveau van een ijl complex van in een villaparkachtig verband geplaatste gebouwen, en hierbinnen op microniveau van een cluster ordelijk aan boslaantjes gelegen panden.

Omschrijving

Eenlaagse, relatief grote, met ca. 50 cm dik buitenmuurwerk uitgevoerde, tegenwoordig wit gesausde bakstenen LEGERINGSBARAK op rechthoekige plattegrond, gedekt door een met grauwe gegolfde verbeterde holle (Hollandse) pannen belegd zadeldak met overstek en tussen puntgevels, met in de daknok een tweetal bakstenen schoorstenen. De westelijke langsgewel / hoofdgevel is voorzien van een vijftal Vlaamse gevels onder aangekapte zadeldakjes, waarin getoogde vensters onder hanenkam en getoogde ramen en tevens een modern dakraam. Op begane grond een iets verdiept gelegen getoogde toegangsopening met geprofileerde omlijsting in kunststenen blokken en twee bakstenen treden, waarin later ingebrachte dubbele deuren onder bovenlicht. Links en rechts getoogde vensters onder hanenkam, waarin - mogelijk later ingebrachte - getoogde ramen met bovenste tweederde verdeeld en onderste deel niet verdeeld. In de oostelijke langsgewel drie vergelijkbare Vlaamse gevels, maar met in de middelste een mogelijk later ingebrachte toegangsopening en tevens een later toegevoegde metalen spiltrap. Op de begane grond vier maal twee getoogde kleinere vensters, waarin dubbele getoogde ramen. De kopse zuidgevel kraagt links en rechts uit en bevat op begane grond en zolderverdiepingniveau een getoogd venster met dubbele verdeelde ramen en op de begane grond rechts een mogelijk later ingebrachte, recht gesloten

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

toegangsopening met dubbele naar buiten openslaande deuren. De kopse noordgevel spiegelbeeldig vergelijkbaar. Het interieur is belangrijk gewijzigd en bevat thans een paardenstalling met bijbehorend kantoor en beheerderonderkomen, deels op de zolderverdieping. Plafond in beton; vloeren belegd met baksteenklinkers.

Waardering

LEGERINGSBARAK, van algemeen belang als herkenbaar onderdeel van een uit de Tweede Wereldoorlog stammend en door de Duitse bezetter als onderdeel van een groot militair vliegveld opgezet legerkamp, vanwege: architectuurhistorische, stedenbouwkundige, krijgs- en cultuurhistorische en complex- en ensemblewaarden, die onder meer kunnen blijken uit de toegepaste traditionalistische bouwtrant, uit voor de bouwtijd kenmerkende onderdelen en details, uit de kunstmatige villawijkstructuur en de in bouwkundige detaillering doorgevoerde camouflage, uit de samenhang van en met het totale militaire vliegveldconcept en de ruimtelijke hoofdlijnen en onderdelen van het kampement, en uit de onderlinge verwantschap van de hierbij toegepaste vormen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair verblijfsgebouw

Functie

Legeringsgebouw

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument